

menšiny ve vztahu k osobám reprezentujícím slyšící většinu. I zde se nepochybně uplatňují stereotypy (stereotypizace je totiž podstatou jazyka) a pravděpodobně jsou utvářeny na základě analogických faktorů jako v mluvených jazycích; zejména na základě opozice vlastní – cizí.¹⁸³

ZÁVĚREM

Zatím jsme v počátcích zkoumání a stran možností či úskalí jeho uplatnění v souvislosti se znakovými jazyky toho víme málo. Jedno však, domníváme se, předpokládáme správně: že nejen mluvený, ale i každý znakový jazyk představuje specifický jazykový obraz světa a že lze tento obraz – různě malovaný – cíleně zkoumat, a popsat pak pohled na svět, jaký je vlastní neslyšícím, v našem případě těm českým. Ukáže se tak, co je pro ně hodnotou (a antihodnotou), co je pro ně důležité a co třeba ve své konceptualizaci skutečnosti vůbec nezohledňují; zajímavé pak bude porovnat, co mají v tomto ohledu společného se slyšícími Čechy a v čem se od nich liší.

Je však třeba ještě promyslet, jak a kde je ve znakových jazycích obraz světa (a v jeho kontextu i každý stereotyp) fixován a jaké si máme k jeho výzkumu pořídit nástroje. Již nyní je zřejmé, že to nepůjde jinak než v součinnosti se vzdělanými rodilými mluvčími českého znakového jazyka, resp. jeho uživateli, kteří jsou ochotni poznávat podstatu kultury mluvených (a eo ipso psaných) jazyků a přemýšlet zároveň o svém vlastním, tj. znakovém jazyce – a kultuře, která je s ním spojena.

183 V roce 2016 byla na FF UK obhájená diplomová práce na téma národnostních stereotypů v českém znakovém jazyce (Břínková, 2016). Na rozdíl od češtiny (a mluvených jazyků vůbec) se v českém znakovém jazyce výrazněji než stereotypy národnostní uplatňují stereotypy slyšících osob ve vztahu k osobám neslyšícím (a naopak). Primárně se totiž v opozici „vlastní – cizí“ (Pajdzińska, 2007) ocitají z pochopitelných důvodů právě tyto dvě skupiny lidí a zakládají specifické stereotypy.

Konceptualizace barev ve znakových jazycích

Radka Zbořilová

Svět, ve kterém žijeme, kultura, myšlení a jazyk se navzájem prolínají a ovlivňují. Jazyk vypovídá o tom, co se děje v mysli, ale svým myšlením – a tedy i jazykem také formujeme svět; jazyk zároveň zachycuje i utváří obraz světa. Vztah mezi jazykem a lidskou myslí (a to z individuálního i kolektivního, tedy kulturního hlediska) zkoumá kognitivní lingvistika (srov. Tokarski, 1995; Vaňková, 1999; Vaňková et al., 2005; Wierzbicka, 1999) a také kulturní lingvistika, tj. etnolingvistika (srov. např. Bartmiński, 2009).¹⁸⁴ „Jazyk představuje model světa: funguje tak, že utváří naše vidění světa a ovlivňuje jeho obraz. Je rezervoárem kulturních obsahů, slouží jejich uchovávání a ustalování, předávání, a též jejich kodifikaci a verifikaci“ (Vaňková, 1999, s. 216).

Tato kapitola¹⁸⁵ vychází z principů kognitivní lingvistiky a zabývá se tím, jak se v jazyce odráží „svět barevný“ – vnímání barev a jejich pojmenovávání, slovní zásoba spjatá s barvami, přítomnost prototypu barvy v jazykovém

¹⁸⁴ Více o tomto tématu v kapitole *Kognitivní lingvistika a studium českého znakového jazyka*.

¹⁸⁵ Kapitola vznikla na základě článku *Barvy v českém znakovém jazyce* (Myslivečková – Hudáková – Vysuček, 2001). Tam také podrobněji o barvách pouze v českém znakovém jazyce ve srovnání s českým jazykem.

povědomí. Popisuje, jakým způsobem přistupuje ke konceptualizaci barev český znakový jazyk, a to i ve srovnání s konceptualizací barev v dalších znakových jazycích.¹⁸⁶

Různé jazyky reflektují barvy různě; některé jazyky např. nemají pro určité barvy samostatná slova a podřazují je jiným barvám, a naopak, pro to, co je v jednom jazyce pojmenováno jako jedna barva, může mít jiný jazyk pojmenování dvě. Proto nelze udělat úplný „seznam“ slov (z jiných jazyků), která by přesně odpovídala např. českému *MODRÁ*.¹⁸⁷ (To platí obecně pro všechny pojmy, na příkladě barev a jejich pojmenovávání je dobře vidět zmíněná provázanost jazyka s kulturou a myšlením. Určité rozdíly v konceptualizaci barev jsou ovšem nejen mezi jazyky, ale i mezi uživateli jednoho jazyka.) Přes tuto rozdílnost existuje jistý „barevný základ“ – univerzálie barevného vidění, společné různým jazykům a kulturám. Podle Berlina a Kaye (1969)¹⁸⁸ můžeme vymezit repertoár jedenácti základních pojmenování barev, které se různou měrou vyskytují zřejmě ve všech jazycích světa. Jsou to: *bílá, černá, červená, zelená, žlutá, modrá, hnědá, fialová, růžová, oranžová, šedá*. Pořadí výčtu není náhodné, pojmenování barev jsou seřazena od těch s nejčastějším výskytem – a zároveň vývojově nejstarších – směrem k těm, které se vyskytují méně často, spíše v jazycích s rozvinutějším „barevným slovníkem“; pojmenování na konci řady patří k vývojově nejmladším. Výše zmínění autoři (srov. též Tokarski, 1995) popsali následující podmínky určení barvy jako základní:

- a) pojmenování barvy je jednoslovné a nepatří mezi kompozita (tzn. *modrá* – ne *světle modrá*, a také ne *modrozelená*)
- b) pojmenování barvy je svým způsobem hyperonymum, nelze je zahrnout pod jinou barvu (tzn. *červená* – ne *karmínová*)
- c) pojmenování barvy má širokou spojitelnost se substantivy, jeho užití není omezeno na jeden typ objektů (*černý* – ne *vraný*)

186 Pro český znakový jazyk jsem jako zdroj zkoumaného materiálu – znaků pro barvy – využila vlastní znalost jazyka, konzultaci s neslyšícími rodilými mluvčími, dostupné slovníky a také videomateriál shromážděný na FFUK v rámci účasti na výzkumném projektu University of Central Lancashire (UCLAN) – *Sign Language Typology: How are colour, numerals and kinship terms expressed in sign languages around the World* (2014); řešitelkou projektu je U. Zeshanová. Za laskavé poskytnutí tohoto videomateriálu děkuji Kláře Richterové. Část videonahrávek je na přiloženém DVD.

Z cizích znakových jazyků jsem se zaměřila jednak na jazyky historicky i zeměpisně blízké českému znakovému jazyku, tj. znakové jazyky některých států sousedících s ČR: německý, polský, rakouský, jednak na historicky a kulturně „silné“ znakové jazyky: americký, britský, francouzský. Do své studie ovšem zahrnuji i příklady z dalších znakových jazyků, které vykazují podobnou konceptualizaci barev jako zmíněné jazyky. Opírám se též o poznatky z již existujících výzkumů v této oblasti. Zdroje pro analýzu barevné terminologie v cizích znakových jazycích uvádím v příloze této kapitoly (*Internetové zdroje – znakové jazyky*).

187 Grafické rozlišení používané v této kapitole: *pojem*, ZNAK, SLOVO.

188 Jejich kniha *Basic color terms* je dodnes považována za základní i zásadní dílo v oblasti (nejen) lingvistického zkoumání barev – všechny další teorie na ni navazují, nebo se vůči ní vymezují, ale nemohou ji pominout. Také většina prací o barvách ve znakovém jazyce teorii Berlina a Kaye přinejmenším zmiňuje, často s ní i polemizuje (viz dále).

- d) psychologická výraznost (barva se běžně a často vyskytuje v okolním světě, není vnímána jako neobvyklá, pojmenování barvy známe od dětství atd.)
- e) pojmenování barvy je ze synchronního hlediska značkové, nemotivované (*hnědá* – ne *kaštanová*)

Berlin a Kay pak rozdělují jazyky do několika skupin podle počtu základních pojmenování barev – v první skupině jsou jazyky pouze „dvoubarevné“ (*bílá* – *černá*), ve druhé „tříbarevné“ (*bílá* – *černá* – *červená*), poslední, sedmou skupinu tvoří jazyky, které pojmenovávají všech jedenáct barev. Výše uvedená kritéria jsou ale někdy vnímána jako příliš striktní, navíc na jejich základě autoři posuzují jazyky (a kultury, v nichž se užívají) i z hlediska rozvinutosti – málobarevné jazyky = jednodušší jazyk a kultura, vícebarevné jazyky = vyspělejší jazyk a kultura. Proti tomuto poněkud etnocentrickému pojetí se ohrazuje např. Wierzbicka (1999; srov. též Vaňková et al., 2005, s. 42).

Na obtížné uplatnění kritérií na znaky pro barvy narážejí také lingvisté zabývající se znakovými jazyky – metodologické problémy řeší ve svých pracích už Stokoe (1987) a Woodward (1989)¹⁸⁹ a i autoři novějších studií poukazují na jistou „neuniverzálnost“ teorie, která vznikla (ve své době celkem logicky) pro mluvené jazyky (srov. Hollman – Sutrop, 2010; Schoonhoven – Pfau – de Boer, 2010; Nyst, 2007). Asi nejproblematičtější se jeví splnění páté podmínky: nemotivovanost pojmenování barvy. Vizualní motivovanost (a ikoničnost)¹⁹⁰ je jedním z výrazných rysů, kterými se znakové jazyky odlišují od mluvených jazyků, je to však rys přirozeně vyplývající z jejich vizuálně-motorické povahy (srov. např. Wilcox, 2007). Pro znakové jazyky je relevantní ještě další podmínka, kterou Berlin a Kay zařazují jen jako doplňující: pojmenování barvy není výpůjčka z jiného jazyka. Jedním ze slovtvorných postupů ve znakových jazycích je inicializace – znaky pomocí prstové abecedy přejímají (obvykle) první písmeno ze slova pro daný pojem z příslušného mluveného jazyka: např. znak KAKAO v českém znakovém jazyce je artikulován pomocí „K“ z jednoruční prstové abecedy.¹⁹¹ Při dodržení této podmínky by např. v americkém a francouzském znakovém jazyce (srov. Stokoe, 1987) byly vyloučeny znaky pro barvy *modrá*, *zelená*, *žlutá* (*BLUE/BLEU*, *GREEN/VERT*, *YELLOW/JAUNE*). Znaky pro další barvy, první v řadě, tj. ty nejzákladnější – *bílou*, *černou*, *červenou* – jsou však více či méně zřetelně vizuálně motivované (viz dále), takže by nesplňovaly předchozí podmínku – a výsledkem by bylo zjištění, že americký a francouzský

189 Článek *Basic color term lexicalization across sign languages* J. Woodwarda je v rámci výzkumu barevné terminologie ve znakových jazycích podobným základním kamenem jako dílo Berlina a Kaye.

190 Výše uvedení zahraniční lingvisté hovoří v souvislosti se znaky pro barvy častěji spíše o indexikalizaci. V rámci tohoto výzkumu se nechci pouštět do podrobných sémiotických úvah, podstatné je právě hledání motivovanosti znaků.

191 Více k procesu inicializace ve znakových jazycích v kapitole *Český znakový jazyk v kontaktu*.

znakový jazyk nemají základní barevnou terminologii. (srov. též Nyst, 2007). Je jasné, že tudy cesta nevede.

Z pohledu kognitivní lingvistiky podmínky stanovené Berlinem a Kayem nemusí platit naprosto vždy, bez výjimky. Pokud pojmenování barvy nesplňuje některou podmínku, nemusí to znamenat, že se automaticky nejedná o pojmenování barvy základní – tato „výjimka“ se vztahuje především k podmínce ne-motivovanosti a ne-přejímání.¹⁹²

Nadále tedy vycházíme z toho, že v českém znakovém jazyce (a většině analyzovaných znakových jazyků) je zastoupeno všech jedenáct základních pojmenování barev. U všech pojmů, kterým se tato práce věnuje, jsem hledala motivační vazby a souvislosti pojmenování barvy, prototyp nebo typické nositele barvy¹⁹³ a to, jak se odráží v jazykovém povědomí, popř. přímo v pojmenování barvy, dále také příbuzné znaky¹⁹⁴. Pořadí, ve kterém jsou pojmy uvedeny, odpovídá výše zmíněné „barevné řadě“ jen zčásti, řídila jsem se především výrazností¹⁹⁵ barevných pojmenování přímo v českém znakovém jazyce a sémantickými vztahy mezi samotnými barvami, proto je např. *šedá* uvedena po *černé* a *bílé*, *růžová* a *oranžová* v souvislosti s *červenou*. Zabývám se také nadřazeným pojmem *barva* a pojmy *světlý* a *tmavý*, které s barvami úzce souvisí.¹⁹⁶

Pro větší názornost uvádím podobu jednotlivých „barevných“ znaků (obrázky¹⁹⁷ jsou pouze ilustrační, další ukázky znaků pro barvy jsou na přiloženém DVD).

BARVA

Pro samotný pojem *barva* existují v českém znakovém jazyce nejméně tři znaky (BARVA1,2,3 – viz obr. 1, 2 a video 1, 2, 3).

Znaky BARVA1 a BARVA3 jsou pravděpodobně vizuálně motivovány roztíráním barvy štětcem. Znak BARVA2 se artikuluje podobným způsobem jako

192 Např. i v českém jazyce se u některých vývojově mladších pojmenování barev odhaluje jejich motivovanost (*FIALOVÁ*, *RŮŽOVÁ*, *ORANŽOVÁ*), o vlivu cizích jazyků nemluvě.

193 Prototyp barvy je s danou barvou jednoznačně spojený, shodnou se na něm obvykle všichni uživatelé jazyka. Vymezení prototypu barvy však není vždy jednoduché, u některých barev je prototyp nejasný. Typický nositel barvy nesouvisí s danou barvou tak pevně, nemusí být společný všem uživatelům jazyka. Prototyp barvy je obvykle jeden, typických nositelů, spojujících se s barvou v různých souvislostech, může být více. (Více o prototypu v kapitole *Kognitivní lingvistika a studium českého znakového jazyka*).

194 Příbuznými znaky myslím ty znaky, které jsou se znakovým pro barvu artikulačně příbuzné (obvykle mají stejné nebo podobné místo artikulace či tvar ruky, pohyb), příp. ve své artikulační znak pro barvu přímo zahrnují.

195 Jasnou motivovaností, zastoupením artikulačně i sémanticky příbuzných znaků atd.

196 Tyto pojmy obvykle nejsou předmětem zájmu výzkumů terminologie barev ve znakových jazycích, znaky SVĚTLÝ – TMAVÝ snad jen v souvislosti s odstíny či intenzitou barev. Pro kognitivní lingvistiku mohou být pojmy *světlý* – *tmavý* jednou ze základních sémantických opozic (srov. Tokarski, 1995).

197 Obrázky jsou převzaty z článku *Barvy v českém znakovém jazyce* (Myslivečková – Hudáková – Vysuček, 2001), publikovány jsou s laskavým svolením autora Šimona Sedláčka.

znak PASTELKY a DUHA – jednotlivé prsty zde symbolizují barevné spektrum, „více různých barev“. Znaky BARVA1 a BARVA2 mají – alespoň zčásti – místo artikulace na bradě, zde by mohla být formální souvislost se znakem ČERVENÁ (viz dále, obr. 12), který se artikuluje v oblasti rtů nebo i brady. Červená je barva velmi výrazná (vizuálně, psychologicky i jazykově), mj. se pro ni někdy používá označení „barva barev“ (srov. Vaňková et al., 2005, s. 201). Případná souvislost dvou znaků BARVA s červenou by výraznost a zvláštní postavení této barvy jen potvrzovala.

Dvojitou možnou motivovanost znaku BARVA: 1) **barva – štětec** a 2) **barva – „spektrum-duha“** lze vidět i v dalších znakových jazycích: 1) finském, lotyšském, německém, rakouském, rumunském a švédském; 2) americkém, francouzském, litevském, polském, portugalském, španělském, znakovém jazyce užívaném v Indii.

Jiným, ale také poměrně zřetelným, způsobem je motivován znak BARVA v islandském znakovém jazyce – artikulace znaku odkazuje na namáčení (něčeho, např. látky) do barvy.

V britském znakovém jazyce existuje více variant znaků pro *barvu*, některé z nich patří mezi inicializované znaky (COLOUR).

Obr. 1: BARVA (1)

Obr. 2: BARVA (2)

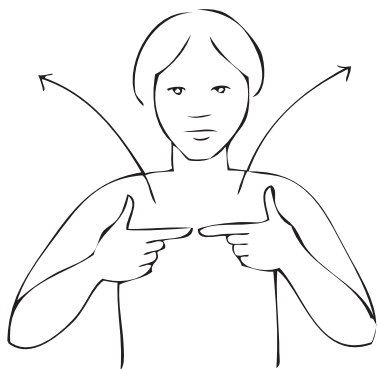
SVĚTLÝ A TMAVÝ

Jedním ze základních dělení barev (srov. Tokarski, 1995)¹⁹⁸ je rozdělení na světlé a tmavé barvy, a to jednak v rámci celé skupiny základních barev, jednak dělení v rámci jedné barvy – podle její intenzity. *Světlý* a *tmavý* vycházejí

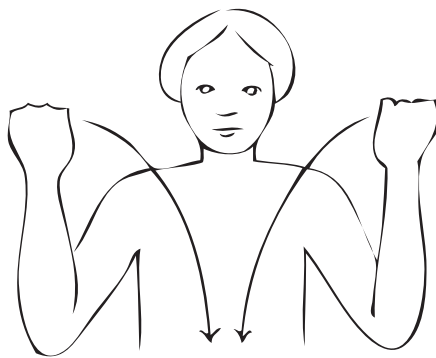
¹⁹⁸ Tokarski uvádí, že barvy můžeme posuzovat, popisovat i třídit z různých hledisek: fyzikálního, biologického, psychologického aj. Dle různých kategorií pak dělíme barvy např. na chromatické a achromatické, světlé a tmavé, teplé a studené.

z jedné ze základních sémantických opozic světla a tmy, kterou lze rozšířit na světlo dne a tmu noci, *světlý* × *tmavý* tedy souvisí i s opozicí *den* × *noc*. Všechny tyto pojmy – *světlý* × *tmavý* patrně nejvíce – doplňuje a s nimi se pojí další základní, přímo barevná opozice *bílá* × *černá* (viz dále). Podle Wierzbické (1999) tkví klíč k sémantice světlých a tmavých barev v tom, jak vnímáme věci ve světle (ve dne) a ve tmě (v noci), a ke které této době je pak připodobňujeme, přiřazujeme.

V českém znakovém jazyce můžeme v artikulaci znaků SVĚTLÝ a TMAVÝ vidět souvislost také s tzv. orientačními metaforami dle Lakoffa a Johnsona (2002).¹⁹⁹ Opozitnost znaků SVĚTLÝ_{1,2} (viz obr. 3 a video 4, 5) × TMAVÝ_{1,2} (viz obr. 4 a video 6, 7) je patrná nejen v sémantice, ale i ve formě těchto znaků. U znaků SVĚTLÝ_{1,2} jsou prsty natažené, rozevřené, ruce se pohybují zároveň nahoru a vzájemně od sebe, manuální část znaku doprovází vzpřímené držení těla, mírně zakloněná nebo odtážená hlava, jasně otevřené oči. U znaků TMAVÝ_{1,2} se ruce se pohybují dolů a vzájemně k sobě, případně se dlaně zavírají do pěstí, to vše doprovází náznak nahrbení, „schoulení se do sebe“, mírně předkloněná hlava. Když porovnáme artikulaci obou znaků, je jasné, že znaky tvoří opozici, kde SVĚTLÝ zastupuje prvek „kladný“ (nahore) a TMAVÝ prvek „záporný“ (dole).

Obr. 3: SVĚTLÝ

Obr. 4: TMAVÝ

Podobný sémantický i artikulační protiklad najdeme také v dalších znakových jazycích.

V artikulaci znaku SVĚTLÝ je vždy je patrný pohyb vzhůru a „otevřenost“:²⁰⁰ to dokládá americký, britský, estonský, německý, polský, rakouský, řecký,

199 Teorie orientačních metafor vychází z předpokladu, že svět kolem nás vnímáme především skrze svou tělesnost, důležité je např. postavení-orientace těla, která určuje, co je nahore a dole, před námi či za námi. Toto vnímání se pak odráží i v jazyce, zejména v jazykových metaforách.

200 „Otevřenost“ myslím např. otevřené dlaně (alespoň částečně), pohyb obou rukou vzhůru a zároveň oddalování rukou od sebe (srov. výše popis znaku SVĚTLÝ v českém znakovém jazyce a obr. 3).

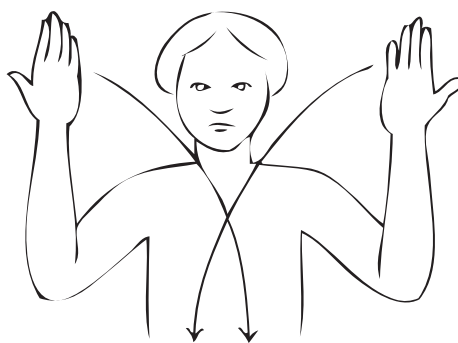
švédský, ukrajinský znakový jazyk, znakový jazyk užívaný v Indii. Protikladem je u znaku TMAVÝ pohyb dolů a „zavřenost“,²⁰¹ které se objevují u většiny zkoumaných jazyků.²⁰² Specifickým dokladem sémantické opozice je zřetelný protiklad v nemanuální složce znaků:²⁰³ u znaků SVĚTLÝ jsou to, kromě výše popsaného, ještě „rozjasňující se“ mimika, především otevírající se oči; u znaků TMAVÝ naopak přivírající se oči, zamračené čelo atp.

ČERNÁ

Jako první barvu uvádím *černou*, a to především pro její zvláštní postavení mezi barvami obecně. Černá spolu s bílou tvoří základní barevný protiklad. Lze říci, že v jistém smyslu bílá a černá ohraničují škálu ostatních barev, především z hlediska intenzity, žádná barva není světlejší než bílá a žádná barva není tmavší než černá. A možná právě díky protilehlému postavení zcela na okraji barevného spektra bývají bílá a černá považovány za achromatické, tj. za „nebarvy“ (v českém jazyce stojí proti sobě např. spojení BAREVNÝ × ČERNOBÍLÝ /film, televizor, tisk/).

Obr. 5: ČERNÁ

Obr. 6: NOC

Porovnáme-li znaky českého znakového jazyka TMAVÝ (obr. 4 a video 6, 7), NOC (obr. 6) a ČERNÁ (obr. 5 a video 8), nelze nepostřehnout velmi podobnou

201 „Zavřeností“ myslím pohyb rukou dolů a k sobě, často i zavírání dlaní (srov. výše popis znaku TMAVÝ v českém znakovém jazyce a obr. 4)

202 Znaky SVĚTLÝ a TMAVÝ se v různých znakových jazycích liší např. v orientaci dlaní (k tělu / od těla), konkrétním směru a způsobu pohybu (SVĚTLÝ: vzhůru a od sebe / pouze vzhůru; TMAVÝ: dolů a k sobě / pouze dolů), tvaru ruky (SVĚTLÝ: otevírání z pěsti do dlaně / celá dlaň; TMAVÝ: zavírání z dlaně do pěsti / celá dlaň), artikulaci jednou / dvěma rukama.

203 Nemanuální složka znaku je ta část celkové artikulace znaku, která není tvořena pomocí rukou (tedy manuálně), ale zahrnuje především mimiku, pohyb hlavy a horní části těla. Nemanuální složka znaku má důležité místo také při vyjadřování sytosti barvy. Modifikace znaků pro barvy např. dle sytosti, jasnosti, ale i různých odstínů by mohla být námětem dalších výzkumů a úvah.

artikulaci především u NOCI a ČERNÉ. Laicky řečeno, ČERNÁ je NOC artikulovaná jen jednou rukou. Blízkost artikulace znaků by mohla dávat do sémantické blízkosti i pojmy *noc* a *černá*. Ve skutečnosti není pravidlem, že by znaky s podobnou artikulací souvisely i významově (tak jako nemusí významově souviset hláskově podobná slova – např. v češtině *POSTEL* a *KOSTEL*), u těchto znaků (a u ostatních, které zde zmiňujeme jako příbuzné znaky jednotlivých barev) ale podobnost artikulace není náhodná.

Artikulační souvislost znaku ČERNÁ se znaky TMA/TMAVÝ a NOC lze najít také v těchto znakových jazycích: islandském, litevském, německém, polském, rakouském, švédském, tureckém. Dalšími motivátory znaků ČERNÁ mohou být: 1) *obočí* (americký, francouzský, lotyšský znakový jazyk); 2) *kůže* (australský, britský, novozélandský znakový jazyk); 3) *vlasy* (japonský znakový jazyk, znakový jazyk užívaný v Indii, znakový jazyk Kata Kolok).²⁰⁴

Prototypy některých barev jsou poměrně snadno určitelné, neboť jsou společné všem uživatelům jazyka (a většinou i dalších jazyků); svědčí to o jasném a pevném spojení dané barvy s jejím prototypem i o jazykové ukotvenosti obojího. U některých barev je oproti tomu prototyp nejasný. Mezi kulturně vzdálenými jazyky se často prototypy příslušející jednotlivým barvám výrazně různí (např. v češtině i v polštině je za prototyp *bílé* barvy považován *sníh* – viz dále, ve vietnamštině je prototypem *bílé* barvy *bavlna*, srov. Hoang thu Oanh, 1997).

Noc (či *tma*) jako prototyp *černé* se podle Berlina a Kaye (1969) i podle Wierzbické (1999) vyskytuje v mnoha jazycích (o dvojici protikladů *den* × *noc* a *světlo* × *tma* jsem se již zmiňovala v souvislosti se *světlym* a *tmavým*).

V českém znakovém jazyce můžeme označit jako **prototyp černé barvy** ***noc***, **variantou** prototypu *noc* je ***tma***. Při hledání motivačních souvislostí znaku ČERNÁ nelze přesně zjistit a určit, zda motivací ČERNÉ je NOC nebo naopak, a jak, na jakém místě se do těchto souvislostí zapojuje TMA, TMAVÝ.

Další prototypy černé barvy ve znakových jazycích jsou spjatý s tělesností – černá jako barva ***obočí***, ***vlasů***, ***kůže*** – ale zároveň souvisí i s etnicko-kulturními aspekty: pro Japonce či Inda nemohou být vlasy jiné než černé.²⁰⁵

BÍLÁ

Protipólem *černé* barvy, jak již bylo zmíněno výše, je barva *bílá*. Spojitost *bílé* barvy se *dnem* však není tak výrazná a obecná jako spojení *černé* barvy s *nocí*. Rozhodně nebývá uváděn *den* jako prototyp *bílé* barvy (přestože např. v češtině

204 Informace o znakovém jazyce Kata Kolok jsem čerpala z práce de Vosové (2011).

205 Zajímavé je, že znak ČERNÁ v britském znakovém jazyce (a odtud také v australském a novozélandském), který je nejspíš motivován tmavou barvou kůže původních obyvatel různých britských kolonií, odolal všem snahám o politickou korektnost...

jsou používána spojení *BÍLÝ DEN*, *ZA BÍLÉHO DNE*, *NABÍLEDNI*). Nelze říci, že by *den* měl *bílou* barvu. Ve skutečnosti je tomu tak (srov. Wierzbicka, 1999), že zatímco tma noci a *černá* barva všechny ostatní barvy pohlcuje, na světle denním a na *bílé* barvě, *bílém* podkladu všechny barvy vystupují. Tokarski (1995) zmiňuje i tzv. kvantitativní a kvalitativní pojetí *bílé* a *černé* – kvantitativní hledisko odráží míru světelnosti, jasnosti (*bílý den* × *černá noc*), kvalitativní hledisko, tj. „nejlepší“ *bílá* / *černá*, se objevuje např. ve slovníkových definicích nebo přirovnáních (v češtině *BÍLÝ JAKO SNÍH*).

Když porovnáme vztahy mezi znaky SVĚTLÝ a BÍLÁ^{1,2,3} (viz obr. 7 a video 9, 10, 11) a vztahy mezi znaky TMAVÝ (+ NOC) a ČERNÁ, zjistíme, že – oproti druhé skupině znaků – mezi SVĚTLÝM a BÍLOU není žádná artikulační souvislost.

Obr. 7: BÍLÁ

Jako prototyp *bílé* barvy bývá v různých jazycích označován *sníh* (obecně, tj. padající i napadlý). Wierzbicka (1999) jako prototyp pro *bílou* uvádí pouze *sněhovou pokrývkou*, plochu pokrytou sněhem, na které jsou všechny věci a barvy vidět stejně dobře jako na „*bílém* denním světle“.

V českém znakovém jazyce se s *bílou* barvou sémanticky i formálně (se znaky pro *bílou*) pojí několik znaků; jedním je MOUKA (viz obr. 8), dalším SNĚHOVÁ POKRÝVKA (viz obr. 9) a BÍLEK. *Mouka* by mohla být jedním motivátorem znaku BÍLÁ^{1,2} – kromě významové souvislosti mají oba znaky stejné místo artikulace. Jako další možný motivátor znaků BÍLÁ^{1,2} a především 3 bývá neslyšícími konzultanty uváděna *košile* či vrchní oděv obecně. Znak SNĚHOVÁ POKRÝVKA, kde na začátku jeho artikulace obě ruce modifikují znak BÍLÁ, by mohl potvrzovat Wierzbickou uvedený prototyp *bílé*, tj. pouze *sněhovou plochu* – znak pro padající sníh v sobě BÍLOU obsahuje jen zřídka.

Obr. 8: MOUKA

Obr. 9: SNĚHOVÁ POKRÝVKA

Obr. 10: STŘÍBRO, STŘÍBRNÁ

Dalším příbuzným znakem k BÍLÉ může být znak STŘÍBRO_{1,2} a zároveň i STŘÍBRNÁ barva (viz obr. 10 a video 12, 13). Se znakem BÍLÁ je společné výchozí místo artikulace – to se ve variantě STŘÍBRNÁ₂ posunuje blíže do neutrálního znakovacího prostoru – a částečně také počáteční pohyb; druhou část znaku STŘÍBRNÁ_{1,2} tvoří (modifikovaný) znak DRAHÝ; souvislost znaku STŘÍBRNÁ se znaky BÍLÁ a DRAHÝ by mohla dokládat označování *stříbrné* barvy jako odstínu *bílé*, tzv. „drahé, lepší bílé“. Naopak moravská varianta znaku STŘÍBRNÁ₃ naznačuje souvislost spíše se znakem ŠEDÁ (viz dále, obr. 11 a video 14, 15, 16). Všechny varianty tak odpovídají obvyklé konceptualizaci *stříbrné* barvy, která patří mezi nezákladní barvy a bývá považována za odstín *bílé* nebo *šedé*.

Motivační souvislost *bílá* – *mouka* je mezi znakovými jazyky poměrně ojedinělá, kromě českého znakového jazyka ji lze vidět už jen v polském a v rakouském znakovém jazyce (jedna varianta znaku) a stejně jako v českém

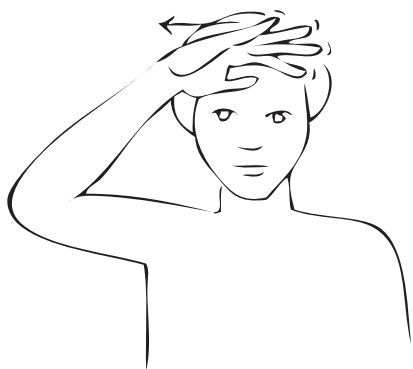
znakovém jazyce lze z podoby znaku těžko vyvodit, zda místo artikulace a tvar ruky souvisí s *moukou* nebo spíše s *košili*. Častějšími motivátory jsou: *košile* / *límeček* (americký, australský /jedna varianta znaku/, britský, francouzský, novozélandský, ruský, španělský, švédský, turecký /jedna varianta znaku/, rakouský znakový jazyk /jedna varianta znaku/); *zuby* (australský /jedna varianta znaku/, japonský, německý, rumunský, turecký /jedna varianta znaku/, znakový jazyk užívaný v Indii, znakový jazyk KataKolok).

Na základě výše uvedeného můžeme stanovit jako **prototypy bílé barvy** ve znakových jazycích **košili a zuby** (podobně jako u **černé** prototyp spjatý s tělesností).

ŠEDÁ

Šedá barva bývá obvykle řazena až na konec barevné řady. Šedá je ale kombinací barvy **černé** a **bílé**, jejichž smícháním vzniká, a bývá označována za achromatickou stejně jako **černá** a **bílá**. Pojednávám proto o **šedé** barvě zde, za **černou** a **bílou** (srov. Tokarski, 1995).

Prototypem šedé barvy v českém znakovém jazyce může být **popel**, pro který se na území Čech používá stejný znak jako pro **šedou**. Motivační souvislost znaku ŠEDÁ1 / POPEL (obr. 11 a video 14) bychom mohli vidět v původním lidovém zvyku dělat si na Popeleční středu popelem křížek na čele (na znamení pokory). Druhým prototypem či typickým nositelem šedé mohou být **vlasy**, které jsou pravděpodobným motivátorem moravských znaků – ŠEDÁ2,3 (video 15, 16).²⁰⁶

Obr. 11: ŠEDÁ, POPEL

²⁰⁶ Srov. znak ŠEDÁ v estonském znakovém jazyce, který může mít motivační souvislost s šedými vousy (Hollman – Sutrop, 2010, s. 152).

Podobnou motivační souvislost *šedá – popel* ukazují rakouský a polský znakový jazyk. V dalších znakových jazycích už není motivace znaků pro šedou barvu tak zřetelná, podoby znaků ŠEDÁ se mezi jednotlivými jazyky různí, v některých znakových jazycích patří ŠEDÁ mezi inicializované znaky (řecký znakový jazyk, varianty ŠEDĚ v německém znakovém jazyce).

Tato rozrůzněnost a **nejasnost motivace i prototypu** může potvrzovat postavení šedé jak na konci barevné řady dle Berlina a Kaye, tak zařazení mezi „nebarevné“ – achromatické barvy.

ČERVENÁ

Červená stojí v barevné řadě na třetím místě, hned za protikladnými achromatickými barvami *černou* a *bílou*, její označení „barva barev“ zmíněné v úvodu není náhodné. Pojmenování pro *červenou* se vyskytuje ve většině jazyků světa, jak uvádějí Berlin a Kay (1969), „dvoubarevných“ jazyků (tj. bez pojmenování, které by reprezentovalo *červenou* barvu) je velmi málo. Červená je také jedna z prvních barev, které umí poznat a pojmenovat malé děti.²⁰⁷ Psychologicky je *červená* pocíťována jako velmi výrazná barva, je spojována se silnými emocemi, láskou, vášní, ale i s nebezpečím, krví a ohněm. *Krev* a *oheň* jsou také dobře určitelnými prototypy *červené* barvy, ve spojení s *červenou* pevně ukotvenými v lidském povědomí i v jazyce.²⁰⁸

Znakové jazyky mají ještě jeden velmi výrazný prototyp, skrývající se přímo ve znacích pro *červenou* (ČERVENÁ_{1,2} v českém znakovém jazyce viz obr. 12 a video 17, 18), a to jsou *rtý*, které jsou zřetelným motivátorem těchto znaků. Záměrně tentokrát pojednávám rovnou o všech znakových jazycích obecně. Artikulace ČERVENĚ v oblasti rtů je totiž společná téměř pro všechny jazyky ze zkoumaného materiálu (a potvrzují to i studie o barvách ve znakových jazycích), zatím jedinou výjimkou je estonský znakový jazyk, kde se ČERVENÁ artikuluje na tváři a motivační souvislost lze vidět v tvářích zčervenalých od zimy (srov. Hollman – Sutrop, 2010, s. 149).

Rty jako motivátor znaků pro *červenou* a tedy **prototyp červené barvy** jsou další z „tělesných“ prototypů ve znakových jazycích.

Ke znaku ČERVENÁ existuje v českém znakovém jazyce několik artikulačně příbuzných znaků, z barev je to REZ/REZAVÁ (obráz. 13 a video 19).

Rezavá barva bývá označována za jeden z odstínů *červené*. Znak REZ/REZAVÁ toto podřazení *červené* barvě potvrzuje i v českém znakovém jazyce, do své artikulace někdy zahrnuje ČERVENOU (ČERVENÁ + „tečky v dlani“).

²⁰⁷ Platí to, dle mých zkušeností, pro děti slyšící i neslyšící – pro neslyšící děti je znak ČERVENÁ navíc artikulačně hodně snadný.

²⁰⁸ A to přesto, že *oheň* je ve skutečnosti mnohobarevný, možná, že více než *červená* je v něm zastoupena *oranžová* nebo *žlutá*, a *krev* není za obvyklých okolností přístupná vidění.

Obr. 12: ČERVENÁ

Obr. 13: REZ, REZAVÁ

RŮŽOVÁ, ORANŽOVÁ

Barvy *růžová* a *oranžová* jsou, stejně jako *šedá*, každá složená ze dvou barev: *růžová* je kombinací *červené* a *bílé*, *oranžová* je kombinací *červené* a *žluté*. Obě tyto barvy jsou ve své podstatě spojeny s *červenou*, proto jsou zde zařazeny hned za ni, přestože v barevné řadě stojí téměř na konci.

Souvislost *růžové* a *oranžové* s *červenou* v českém znakovém jazyce dokládá artikulace znaků pro tyto barvy. RŮŽOVÁ1 (viz obr. 14 a video 20) je stejně jako ČERVENÁ artikulována v blízkosti rtů – svou artikulací může vyvolávat představu „mizející, slabší, rozplývající se“ *červené*. Česká varianta znaku pro *oranžovou* (ORANŽOVÁ1 – obr. 15 a video 22) má místo artikulace také před rty, tvar ruky vychází ze znaku pro POMERANČ (obr. 16). Moravské varianty znaků obou barev (RŮŽOVÁ2 – video 21, ORANŽOVÁ2 – video 23) jsou si velmi podobné – a je v nich vidět souvislost se znakem KVĚTINA.

Motivační souvislost *růžová* – *květina* je vidět také v některých dalších znakových jazycích (bulharský, německý /jedna varianta znaku/, španělský znakový jazyk), častějším motivátorem znaků RŮŽOVÁ jsou ovšem *tváře* (australský, estonský, litevský, lotyšský, novozélandský, polský, ruský, švédský, ukrajinský, turecký znakový jazyk). V americkém a francouzském znakovém jazyce je znak RŮŽOVÁ inicializovaný.

Stanovíme-li na základě převažujícího motivátoru jako **prototyp růžové barvy** ve znakových jazycích **tváře**, je to další důkaz úzkého vztahu znakových jazyků k tělesnosti.

Znaky pro *oranžovou* barvu jsou často totožné se znakem pro *pomeranč* – respektive při vyhledávání ve slovnících a v internetových zdrojích není úplně jasné, zda anglické slovo *ORANGE* pojmenovává barvu, nebo ovoce, nebo obojí. V mnoha znakových jazycích obvykle existuje jeden znak pro ovoce i barvu,

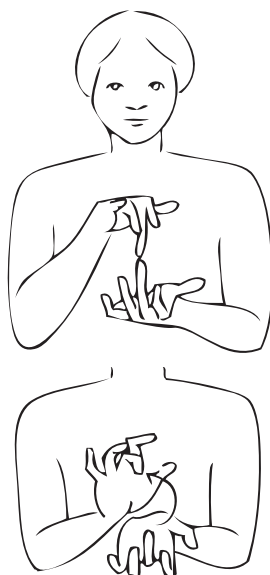
motivátorem znaků pro *oranžovou* je *pomeranč* a lze tedy říci, že ve znakových jazycích je zjevným **prototypem oranžové barvy pomeranč**.²⁰⁹

Obr. 14: RŮŽOVÁ

Obr. 15: ORANŽOVÁ

Obr. 16: POMERANČ

ZELENÁ

Se *zelenou* barvou je v mnoha jazycích pevně spojen prototyp *rostlinnosti*, *zelená* je barvou nadzemních částí rostlin, většinou bez květu, tj. stonku a listů, u stromů a keřů jen listů. Jsou ale i jazyky s odlišnou konceptualizací *zelené*, pod jedno pojmenování zahrnují např. *zelenou* a *modrou* nebo i *žlutou*, pak je i prototyp odlišný (srov. Berlin a Kay, 1969; Wierzbicka, 1999 – Wierzbicka o prototypu *zelené* píše jako o „tom, co vyrůstá ze země“ a uvádí, že pro některé jazyky zahrnuje *zelená* ve svém významu i vlhkost, v opozici k *červené*, která ve svém významu zahrnuje suchost).

Znak ZELENÁ1 (obrázky 17 a video 24) v českém znakovém jazyce by mohl naznačovat jistou souvislost s českým jazykem, je artikulován na bradě podobně jako pomocný artikulací znak „Z“, tvar ruky částečně připomíná i „Z“ z jednoruční prstové abecedy. Je možné, že motivací znaku je české slovo

²⁰⁹ Zde je také vidět, jak znakové jazyky odrážejí kulturní, konkrétně stravovací, zvyklosti různých národů: zatímco v českém znakovém jazyce artikulace znaku POMERANČ (a odtud znaku ORANŽOVÁ) nejspíš vychází z loupání pomeranče, např. v americkém, britském, australském a novozélandském znakovém jazyce je u znaků ORANGE vidět souvislost s mačkáním pomeranče na štávu (pití pomerančové šťávy-džusu má v těchto zemích delší a silnější tradici než u nás).

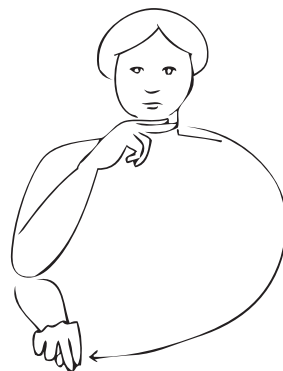
ZELENÁ, a pak tedy patří mezi inicializované znaky. Znaky *ZELENÁ*_{2,3} (video 25, 26) jsou artikulovány stejným tvarem ruky jako znak *TRÁVA* (obr. 18). Příbuzným znakem se znakem *ZELENÁ*₁ je *LOUKA* (viz obr. 19). *Tráva a louka* – travnatá, zelená plocha – jsou **typickými nositeli zelené barvy** v českém znakovém jazyce a odkazují na výše zmíněnou *rostlinnost*.

Obr. 17: ZELENA

Obr. 18: TRAVA

Obr. 19: LOUKA

Prototyp *rostlinnosti* potvrzuje i motivační souvislost *zelená* – *tráva* v dalších znakových jazycích (islandský, japonský, německý, rumunský, řecký, švédský znakový jazyk). Jiná souvislost s *rostlinností* se ukazuje v estonském znakovém jazyce, kde je znak *ZELENÁ* artikulován podobně jako znak *SMRK* (srov. Hollman – Sutrop, 2010, s. 151).

Podobně jako v českém znakovém jazyce, i v některých jiných znakových jazycích je znak pro *zelenou* barvu tvořen inicializací (americký, francouzský, španělský znakový jazyk).

Na základě těchto srovnání lze říci, že prototypem *zelené* barvy je i ve znakových jazycích *rostlinnost*.

ŽLUTÁ

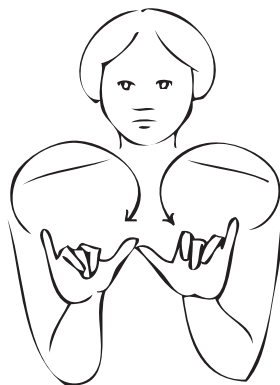
Žlutá barva bývá v lidské mysli často spojena se *sluncem*, přestože ve skutečnosti *slunce žluté* není (podobně je tomu s *červenou* a *ohněm*, viz výše, kde je však souvislost možná silnější), a nelze snad ani považovat *slunce* přímo za prototyp této barvy. Např. v českém jazyce najdeme spíše spojení *ZLATÉ SLUNCE* (*zlatá* jako odstín *žluté* barvy) – toto spojení se vyskytuje např. v lidové poezii. Můžeme se ještě setkat s několika typickými nositeli *žluté*, např. *pampeliška*, *citron*.²¹⁰

²¹⁰ Více ke konceptualizaci *žluté* viz Vaňková et al., 2005, s. 217–238.

Podobná je konceptualizace *žluté* barvy v českém znakovém jazyce, ani zde není přesně stanovitelný prototyp, na rozdíl od ostatních barev se neobjevuje ani v artikulaci znaku, ani příliš zřetelně ve znacích příbuzných.

Obr. 20: ŽLUTÁ

Obr. 21: ZLATO, ZLATÁ

Motivační souvislosti znaku ŽLUTÁ (obr. 20 a video 27, 28) jsou nejasné; tvar ruky u ŽLUTÉ je označován (podle jednoruční prstové abecedy) jako tvar „Y“, nabízí se proto hledání motivace v některém cizím znakovém jazyce, kde je znak pro žlutou artikulován také jako „Y“ a patrně je motivován anglickým slovem pro *žlutou* barvu – *YELLOW*. Takto inicializované znaky ŽLUTÁ najdeme v americkém, britském (jedna varianta znaku), estonském, lotyšském, německém, polském, rakouském, ruském, ukrajinském a svým způsobem také ve francouzském znakovém jazyce („J“ podle *JAUNE*).²¹¹ Jedná se, alespoň dle tohoto výzkumu, o pojmenování barvy s nejvyšším zastoupením inicializace (zajímavé je, že „Y“ přetrvává i ve znakových jazycích v zemích, kde označení *žluté* v mluveném jazyce je úplně jiné, s *YELLOW* nebo *JAUNE* nemá nic společného).

I to by potvrzovalo **nejasnost** ve stanovení **prototypu této barvy**.²¹²

Znak ZLATO/ZLATÁ 1,2 (viz obr. 21 a video 29, 30) je příbuzným znakem se znakem ŽLUTÁ, ZLATÁ1 je artikulována stejným tvarem ruky jako žlutá1,2, případně se používá pro oba pojmy jeden znak. Tato artikulační souvislost znaků pro obě barvy potvrzuje *zlatou* jako odstín *žluté*.

211 Další varianta ŽLUTÉ v britském znakovém jazyce (a odtud v australském a novozélandském) má patrně souvislost se světlými-žlutými, tj. blond vlasy.

212 Nystová (2007) uvádí, že ve znakovém jazyce vesnice Adamorobe není pro *žlutou* (a *zele-nou*) barvu samostatný znak, ale odkazuje se popisem k barvě „měkkého banánu“ (kdežto *zelená* odkazuje k „tvrdému banánu“). Tyto souvislosti bychom ve střední Evropě patrně nehledali.

MODRÁ

Modrá barva je v barevné řadě zařazena až za *zelenou* a *žlutou* (nebo *žlutou* a *zelenou*), protože, jak uvádějí Berlin a Kay (1969), ne všechny jazyky mají samostatné pojmenování pro *modrou*, spojují tuto barvu jedním pojmenováním nejčastěji se *zelenou*, jejíž pojmenování se vývojově diferencovalo dříve. Na druhé straně některé jazyky rozlišují dvě *modré* jako samostatné základní barvy (např. ruština). *Modrá* je obvykle považována především za barvu *nebe* a tento vztah bývá pevně ukotven v jazykovém povědomí i v jazyce samotném, pojmenování *modré* v některých jazycích je přímo motivováno *nebem*. Spojitost *nebe* a *modré* barvy je o to výraznější, že je „oboustranná“, *modrá* je barvou *nebe* a *nebe* je opravdu *modré* – za určitých okolností²¹³. Kromě *nebe* bývá *modrá* barva přisuzována *vodě*, konkrétně vodní ploše, vodní hladině (viděné z dálky – srov. Wierzbicka, 1999).

V českém znakovém jazyce znak MODRÁ1 (viz obr. 22 a video 31) velmi úzce souvisí se znakem NEBE (viz obr. 23), NEBE je artikulováno výše a pohyb je delší, ruka jakoby opisuje nebeskou klenbu; u znaku MODRÁ2 (video 32) je zachován stejný tvar ruky, i když se ostatní parametry znaku liší.

Obr. 22: MODRÁ

Obr. 23: NEBE

Motivační souvislost *modrá* – *nebe* můžeme najít i v dalších znakových jazycích: islandském, litevském, německém, polském, rakouském, rumunském. Další motivátory nejsou tak časté, ale možná o to zajímavější: *oči* (finský, švédský znakový jazyk) a *prosvítající žíly na zápěstí* (britský a odtud také australský a novozélandský znakový jazyk).²¹⁴ Poslední, ale poměrně početnou

²¹³ Vztah je jiný než vztah *červené* a *ohně*, *žluté* a *slunce*, které jsou svým způsobem „jednostranné“ (viz výše).

²¹⁴ V prvním případě jde o podobnou situaci jako u ČERNÉ motivované černými vlasy v Japonsku a Indii – pro obyvatele severovýchodních států je nejtypičtější (prototypovou) barvou očí *modrá*. Souvislost s prosvítajícími žilami v druhém případě připomíná český frazém *MODRÁ KREV*, který označuje příslušníka aristokracie. Původ tohoto frazému je také úzce spjat s bledou-neopálenou kůží, skrz kterou jsou vidět modré žíly (oproti opálené kůži pracujících lidí z nižší společenské vrstvy).

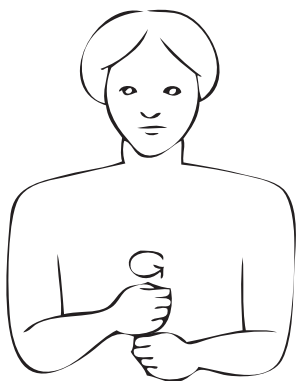
skupinu tvoří jazyky, kde je znak MODRÁ inicializován: americký, brazilský, francouzský, lotyšský, ruský, ukrajinský znakový jazyk.

Nebe je v českém znakovém jazyce a dalších znakových jazycích nejen motivátorem znaku pro *modrou*, ale zároveň potvrzuje **prototyp této barvy**.

HNĚDÁ

Hnědá není příliš výrazná barva, ani psychologicky, ani jazykově (mnoho jazyků nemá pro *hnědou* pojmenování, bývá podřazena *červené*, *černé*). Jako prototyp *hnědé* např. Wierzbicka (1999) označuje *půdu*, *zem*. Dalšími typickými nositeli mohou být *kůra* stromů (ale ne všech), *srst* některých zvířat.

U pojmenování *hnědé* barvy v českém znakovém jazyce bychom mohli hledat souvislost s *kávou*, konkrétně se zrnkovou nebo mletou kávou. Motivací znaku HNĚDÁ (viz obr. 24 a video 33) by mohlo být mletí kávy (ručním mlýnkem) – podobný pohyb²¹⁵ jako při artikulaci znaku HNĚDÁ – a zrnka kávy i umletá káva mají ve skutečnosti *hnědou* barvu. Samotný znak KÁVA se ovšem ukazuje odlišně, s HNĚDOU nesouvisí – možná proto, že znak KÁVA je motivován šálkem, pitím (kávy) ze šálku, tedy uvařenou kávou, nápojem, který má jinou barvu – tmavší (až černou, např. v češtině je uvařená káva bez mléka označována jako ČERNÁ KÁVA) – než zrnková či mletá káva bez vody.

Obr. 24: HNĚDÁ

Podobnou motivační souvislost lze vidět v mnoha dalších znakových jazycích: estonském, islandském, lotyšském, rakouském, ruském, řeckém, tureckém (jedna varianta znaku), ukrajinském – někde je to „mletí kávy“ podobně jako v českém znakovém jazyce, někde i „pití / šálek kávy“. V ostatních znakových jazycích je původ znaků pro *hnědou* barvu spíše nejasný, anebo se jedná o ojedinelý jev.

215 Z tohoto pohybu vychází i dětská hra „Meleme, meleme kávu“.

Na základě uvedených zjištění lze tvrdit, že motivátorem znaků pro *hnědou*, a tedy **prototypem hnědé barvy** ve znakových jazycích je **káva**.

FIALOVÁ

Fialová barva je spolu s *oranžovou* považována za vývojově nejmladší, pojmenování pro obě barvy jsou např. v češtině pocíťovány jako „cizokrajná“. Prototyp *fialové* v českém znakovém jazyce je nejasný, obtížně určitelný. Motivovanost znaku FIALOVÁ1–4,5 (video 34, 35) není zřetelná z artikulace znaku, neskrývá se ani v žádných příbuzných znacích.²¹⁶

Pro tuto „neprůhlednost“ je v této práci *fialová* barva zařazena až jako poslední.

Problematická je konceptualizace *fialové* i v dalších (nejen) znakových jazycích – už jen proto, že při hledání ve slovnících nevíme, zda českému slovu FIALOVÁ odpovídá např. v angličtině spíše VIOLET, nebo PURPLE či LILA, zda jde o pojmenování samostatné barvy či spíše odstínu.²¹⁷ Už to ovšem cosi vypovídá o postavení a vnímání této barvy v různých jazycích a kulturách. Některé znakové jazyky využívají pro pojmenování *fialové* inicializaci (americký, britský, estonský, německý znakový jazyk); zvláštní skupinu tvoří znakové jazyky, v kterých je artikulace FIALOVÉ pod okem nejspíš motivována fialovými kruhy pod očima (islandský, italský, litevský, švédský znakový jazyk).

Vzhledem k velmi nejasné motivovanosti znaků pro *fialovou* a celkově nejasné konceptualizaci této barvy, nelze ani dobře stanovit její prototyp ve znakových jazycích.

ZÁVĚR

Záměrem této práce bylo prozkoumat konceptualizaci barev v českém znakovém jazyce a porovnat ji s konceptualizací v jiných znakových jazycích.

Výzkum byl založen na poměrně velkém množství materiálu, a i když v případě zahraničních znakových jazyků jde pouze o materiál zprostředkovaný,²¹⁸ a zjištění jsou zatím spíše hypotézami opřenými o intuitivní reflexi, již nyní lze vyvodit některé závěry.

216 FIALOVÁ v českém znakovém jazyce je také pojmenování barvy s největším počtem variant znaku, zároveň je to artikulačně poměrně složitý znak, např. neslyšící děti *fialovou* umí pojmenovat až mezi posledními barvami (soudě dle mé zkušenosti a výpovědi neslyšících rodičů a pedagogů).

217 A pokud se jedná o odstín, zda má blíže k *červené*, či k *modré* barvě.

218 Pro důkladnou analýzu by bylo třeba metodologicky „čistého“ sběru materiálu, konzultací s rodilými mluvčími zastoupených znakových jazyků atd. Relevantní výsledky přináší publikace z výzkumu na UCLAN, který byl zmíněn již v úvodu této kapitoly, viz Zeshan – Sagara, 2016.

Většina znakových jazyků, které byly zahrnuty do výzkumu, pojmenovává všech jedenáct tzv. základních barev. Otázkou zůstává, zda všech jedenáct pojmenování barev lze označit jako „základní“ – velká část znaků pro barvy je vizuálně motivovaná, pro některé barvy jsou v jazycích „pouze“ inicializované znaky, tedy odvozené z mluveného jazyka. Domnívám se, že zejména vizuální motivovanost (ale i inicializace) je princip znakovým jazykům natolik vlastní, že je třeba nahlížet na barevnou terminologii ve znakových jazycích trochu jiným způsobem, než jsme zvyklí ze zkoumání mluvených jazyků.

Oproti kognitivním výzkumům mluvených jazyků jsou rozdíly především v tom, jak se prototyp (příp. typický nositel) barvy odráží v pojmenování barvy a v jazyce vůbec. Díky časté vizuální motivovanosti znaků je vztah mezi pojmenovávanou skutečností a znakem jakoby těsnější, konkrétnější. Prototyp (nebo typický nositel) barvy často bývá motivátorem znaku, resp. motivátor se stává prototypem. Objevuje se již ve znaku pro barvu, příp. v příbuzném znaku – mezi znaky je sémantická i formální souvislost.²¹⁹

Prototypy (typičtí nositelé, motivátory) barev podle znakových jazyků jsou následující (pořadí barev dle pořadí v této práci):

Barva	prototyp / typický nositel
černá	tma/noc; *vlasy; *obočí; *kůže
bílá	košile; *zuby; mouka; sníh
šedá	popel; *vlasy (*vousy)
červená	*rty
růžová	*tváře; květiny
oranžová	pomeranč
zelená	tráva (rostlinnost)
žlutá	???
modrá	nebe; *oči; *žíly
hnědá	káva
fialová	???

Hvězdičkou jsou označeny ty prototypy, které reprezentují části lidského těla. Na první pohled je zřejmé, že **konceptualizace barev ve znakových jazycích je často spjata s tělesností**²²⁰ – což opět přirozeně vyplývá z povahy znakového jazyka a vizuálního typu komunikace neslyšících obecně. Naše tělo

²¹⁹ V mluvených jazycích je prototyp s barvou spjat v povědomí uživatelů jazyka a tento vztah se projevuje např. ve slovních spojeních, přenesených pojmenováních, frazeologii, lidové slovesnosti, tedy většinou ne přímo v pojmenování pro barvu.

²²⁰ K tomu srov. jedno z klasických děl kognitivní lingvistiky *The body in the mind* (Johnson, 1987).

je ten nástroj i nosič, který je vždy připravený k použití, je stále doslova „po ruce“. A znakové jazyky ho hojně využívají, troufám si parafrázovat Fischero-vou (2001, s. 187), „prostě proto, že mohou“.

Z kognitivně-kulturního hlediska znakové jazyky reflektují skutečnost dvojím způsobem, poskytují dvojí „obraz světa“ (anebo „obraz dvou světů“?). Jejich uživatelé, neslyšící lidé, jsou obvykle součástí dvojí kultury: kultury světa Neslyšících, ale také kultury země, kde žijí. Oba tyto aspekty se do jednotlivých znakových jazyků (zákonitě) promítají – a oba tyto aspekty jsou patrné také na reflexi „světa barev“.

PŘÍLOHA

Internetové zdroje – znakové jazyky

<http://www.spreadthesign.com>

Americký znakový jazyk (ASL)

<http://www.start-american-sign-language.com/sign-language-colors.html>

<http://learn-sign-language.wonderhowto.com/how-to/sign-basic-colors-american-sign-language-177277/>

Australský znakový jazyk (Auslan)

<http://www.auslan.org.au/about/dictionary/>

<http://www.signplanet.net/TeacherTrainer/TTSearchBrowse.asp?SubCatID=13-Colours>

Britský znakový jazyk (BSL)

<http://signstation.org/index.php/bsl-dictionary/desktop-dictionary>

https://www.youtube.com/watch?v=ZszqRAr_LK0

Francouzský znakový jazyk (LSF)

<http://www.sematos.eu/lsf.html>

Německý znakový jazyk (DGS)

https://www.youtube.com/watch?v=WFU_H8ureP8

<http://www.sign-lang.uni-hamburg.de/alex/index.html>

Novozélandský znakový jazyk (NZSL)

<http://nzsl.vuw.ac.nz/>

Polský znakový jazyk (JM)

<http://www.effetha.pl/jezykamigowy.htm>

Rumunský znakový jazyk (USL)

http://www.bts.helmsic.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=96:colours-in-romanian-sign-language&catid=42:romanian&Itemid=55

Řecký znakový jazyk (GSL)

http://www.bts.helmsic.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=80:gsl-colours&catid=41:greek&Itemid=54

Španělský znakový jazyk (LSE)

<http://www.sematos.eu/lse.html>